

Nye muligheder for langtidsledige - Kulturhistoriske planter og grøntsager

Evaluering af socialfondsprojekt mellem Nakskov kommune og Baltic sea Solutions

Husted, Mia; Tofteng, Ditte Maria Børglum

Publication date:
2007

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Husted, M., & Tofteng, D. M. B. (2007). *Nye muligheder for langtidsledige - Kulturhistoriske planter og grøntsager: Evaluering af socialfondsprojekt mellem Nakskov kommune og Baltic sea Solutions*. Baltic Sea Solutions.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Nye muligheder for langtidsledige – Kultur historiske planter og grøntsager.

**Et socialfondsprojekt – under Mål 3 programmet
Et samarbejde mellem Nakskov kommune og Baltic Sea
Solutions**

**Rapporten er udarbejdet af Roskilde
Universitetscenter. Ved Mia Husted og Ditte Tofteng**

Forord

Denne rapport er knyttet til en samarbejdsaftale mellem projekt 'Nye muligheder for langtidsledige - kulturhistoriske planter og grønsager' og professor Kurt Aagaard Nielsen fra Roskilde Universitetscenter, Institut for Miljø, teknologi og rummelig forandring. Samarbejdet blev istandsat med det formål at tilføre projekt 'Nye muligheder for langtidsledige - kulturhistoriske planter og grønsager' et aktionsforsknings perspektiv, samt etablerer en mere systematisk ramme for opsamling af projektets erfaringer med deltagelsesprocesser.

I praksis er samarbejdet hovedsageligt varetaget af Mia Husted og Ditte Tofteng, adjunkter ved RUC's Center for arbejdsmiljø og arbejdsliv under Institut for miljø, teknologi og rummelig forandring, med løbende supervision af Kurt Aagaard Nielsen.

Rapporten vedlægges den samlede evalueringsrapport fra projektansvarlige i Nakskov kommune til Socialfonden.

Rapporten kan ifølge samarbejdsaftalen anvendes og publiceres af både RUC og Nakskov kommune.

God læselyst

Mia Husted og Ditte Tofteng

Institut for Miljø, Samfund og rumlig forandring
Roskilde Universitetscenter
Roskilde, Maj 2007

Indholdsfortegnelse

Forord	s.2
1. Indledning	s.4
1.1. Projektideen	s.5
1.2. Fokusområder for rapporten	s.6
2. Projektet og aktionsforskning	s.7
2.1. Introduktion til aktionsforskning	s.7
2.2. Aktionsforskning og projekt 'kulturhistoriske nytteplanter'	s.8
3. Fremtidsværkstedet	s.9
3.1 Metode	s.9
3.2 Den første dag – kritikken	s.10
3.3 Den anden dag – idéerne	s. 11
3.4 Den tredje dag – handleplaner	s. 12
3.5 Opfølgning	s.13
4. Observationer om visitation og deltagelse	s.17
4.1 Vanskeligheder i visitationsprocessen	s.17
4.2 Forholdet ml. visitation og deltagelse	s.19
5. Konklusioner og anbefalinger	s.21
6. Litteratur	s.23

1. Indledning

I det følgende vil vi kort skitsere projekt idéen bag projekt ' Kulturhistoriske nytteplanter'¹ således som den blev præsenteret for os i ansøgningsmaterialet og ved indledende møder med projektkoordinator. Dernæst vil vi præsentere rapportens fokusområder og herunder den forskerrolle vi har forsøgt at udfylde i bestræbelserne på at forfølge fokusområderne.

Først herefter tager vi hul på en egentlig gennemgang og diskussion af forløbet i projektet. Her vil vi kort nævne det materiale som analyser og drøftelser af projektforsløbet bygger på.

Vores primære viden om projektet er indhentet i forbindelse med værkstedet. Til værkstedet hører;

- Et forudgående forberedelsesmøde med deltagere og projektledelse.
- Tre værkstedsdage
- Et ad-hoc møde med projektkoordinator på værkstedets anden dag.
- Et efterfølgende opfølgingsmøde med deltagere og projektledelse.

Derudover har vi været på besøg i projektet ved følgende lejligheder;

- Et introduktionsmøde med projektledelsen samt deltagerne, herunder en rundvisning.
- Interviewrunde med otte deltagere og projektledelsen, herunder rundvisning.
- Afsluttende evalueringsmøde med projektansvarlige fra Bass² og Nakskov Kommune, herunder et kort besøg på projektets lokaliteter.

Vi har telefonisk spurgt til projekts forløb og fremdrift inden alle besøg på projektet. Omkring tidspunktet for projektopstart afholdt vi desuden to indledende møder på RUC med projektkoordinator.

Desuden ligger skriftligt materiale og bånd til grund for rapporten af følgende omfang; Projektansøgningen til socialfonden.

- 5 statusnotater.
- Opgørelse over projektets deltagere fordelt på år.
- 2 bandede møder med projektledelsen.
- 2 bandede gruppeinterviews med deltagere.
- Protokol³ fra værkstedet.
- Protokol fra opfølgingsmødet.

Når vi i det følgende omtaler ' projektledelsen' omfatter det projektkoordinator samt de to projektledere som varetog den daglige projektledelse. Anders varetog den overordnede koordinering og drift, herunder samarbejdet mellem projektets mange aktører. Anders er AC'er og arbejdede ca. én dag om ugen fra projektets lokaliteter. Den daglige ledelse var

¹ Projektets oprindelige titel bliver undervejs i projektforsløbet erstattet af den lidt enklere titel 'Kulturhistoriske nytteplanter', hvilken vi benytter os af i resten af rapporten.

² Baltic Sea Solutions, som har varetaget projektkoordineringen.

³ På værkstedet og igen til opfølgingsmødet skrives alt op i stikord på såkaldte vægaviser. Vægaviserne er lange baner grundtæpet ophængt på vægge, med god plads til synlige stikord. Vægaviserne bliver efterfølgende skrevet over på A4 papir og samlet i en protokol som fremsendes til deltagerne.

delt mellem to projektledere: Bent havde det administrative ansvar for aftaler, planer og indberetninger mellem projektets deltagere og kommunen. Bent er autodidakt med en fortid i Dansk Røde Kors. Michael havde ansvaret for beplantning og drift i drivhuset og på markerne. Michael har en gartner faglighed og har tidligere arbejdet for 'Grønne verden'. Både Bent og Michael arbejder dagligt fra projektets lokaliteter.

Når vi i det følgende omtaler 'deltagerne' er der tale om de mennesker som på grund af ledighed, arbejdsprøvning eller anden kommunal udredning henvises til projektet via kommunens sagsbehandlere.

1.1 Projekt idéen

I perioden fra Marts 2005 til Januar 2007 blev projekt 'nye muligheder for Langtidsledige – Kulturhistoriske planter og grønsager' afviklet i Nakskov Kommune. Projektet blev finansieret af den Europæiske Socialfonds Mål 3 program i henhold til programmets prioritering af indsatser for indslusning på arbejdsmarkedet og herunder indsatser for nye typer af tilknytning til arbejdsmarkedet.

Projektet var beskrevet som et socialt innovativt aktiveringsprojekt, med Nakskovs Romaer som den primære målgruppe. Projektet tog udgangspunkt i, at målgruppen besidder en kulturel forankret viden om planteavl og landbrug. Denne antagelse har rod i, at en del af Nakskovs Romaer succesfuldt dyrker kulturhistoriske planter og grøntsager i egne kolonihaver/køkkenhaver.

Tanken var, at overføre Romaernes know-how fra kolonihave dyrkning til en økonomisk selv bærende tilværelse inden for smålandbrug. Romaernes hverdagsliv og livserfaringer, deres kulturelle baggrund og familiemæssige relationer skulle danne udgangspunkt for projektets metode og fremdrift. Deltagere skulle således i vid udstrækning være med til at definere ønsker og behov for projektet. Nakskov Kommune skulle stille jord, drivhus og arbejdsredskaber til rådighed.

Projektets praktiske fremdrift skulle bestå i at etablere avl af planter, grøntsager og urter i drivhuset og på de omkringliggende marker, samt afsætte høsten blandt lokale aftagere.

Der var således tale om et *iværksætter-projekt*.

Projektet byggede imidlertid på Nakskovs ringe succes med integration af Romaer på det lokale arbejdsmarked på *traditionelle* betingelser. Derfor sigtede projektet på, at gøre sig erfaringer med alternative former for organisering af arbejdet med udgangspunkt i familiestrukturer og i årstidernes krav. Projektansøger var inspireret af Finske erfaringer med kooperativ organisering af byggeri-virksomheder i familieenklaver, hvor kontanthjælpssystemet tilbyder en fleksibel understøttelse i de perioder hvor kooperativet ikke er økonomisk selv bærende.

Projektets forløb, formål og målgruppe er defineret centralt. Projektdesignet tager afsæt i projektansøgers forholdsvis selvstændige afkodning af erfaringer og udfordringer i arbejdet med at integrere Romaerne på det lokale arbejdsmarked i Nakskov kommune. Den bærende idé bag projektet er, at tage udgangspunkt i noget (planteavl) som Romaerne i forvejen har aktier i og brede det ud til en alternativ, men anerkendt form for arbejdsmarkedstilknytning.

1.2 Fokusområder for rapporten;

RUC har varetager to typer af opgaver i projektet, som begge er knyttet til projektets innovative forandringsperspektiv.

1) Fremtidsværkstedet

I Februar 2006 etablerer RUC et fremtidsværksted for deltagerne i projektet. Værkstedet bærer overskriften ' Liv og arbejde i fremtiden – aktiviteter og jobs i drivhuset, kommunen og det lokale miljø' og har til formål at aktivere og samle deltagernes kritik og ønsker til projektets udvikling. Værkstedet afvikles over 3 dage med et forberedende møde én uge forinden og et opfølgingsmøde 3 uger efter. Under denne aktivitet har RUC aktionsforsker kasketten på, hvor det at udvikle og afholde værkstedet samt fastholde de forslag til forandring og udvikling som værkstedet producere er i fokus.

Fremtidsværkstedet vil blive evalueret i forhold til de forandringsperspektiver og konkret forandringer som værkstedet foranlediger.

2) 'Følgeforskning'/ observationer og feed-back

Følgeforskningen er knyttet til projektideén. RUC har undervejs i projektforløbet foretaget interviews og samtaler med projektledelsen og deltagerne, hvor projektets fremdrift er blevet drøftet. Målet med følgeforskningen er, at forholde projektets fremdrift og resultater til den oprindelige projektidé, hvor vi særligt koncentrere os om to områder;

- 1) I hvilken grad lykkedes det at inddrage deltagernes egne ønsker, behov og viden i projektforløbet? Hvad stiller sig eventuelt i vejen for en sådan inddragelse?
- 2) I hvilken grad lykkedes det at etablere et smålandbrug med avl, aftagere og arbejdspladser i projektet? Og hvad stiller sig eventuelt i vejen for etableringen af smålandbrug?

2. Projektet og aktionsforskning

Denne del af rapporten vedrører samspillet mellem projektet og Roskilde Universitetscenter. Formålet er at synliggøre hvordan RUC har arbejdet med projekt 'Kulturhistoriske Nytteplanter' og herunder hvilken rolle aktionsforskningen indtager. Herunder vil vi således berøre;

- 1. Introduktion til aktionsforskning**
- 2. Aktionsforskning og projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter'**

2.1 Introduktion til aktionsforskning

Projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' er præget af en stærk deltagerorientering, som blandt andet handler om, at tage udgangspunkt i deltagernes hverdagsliv, erfaringer og kulturhistoriske viden. Denne deltagerorientering har projektansøger forsøgt at understøtte gennem involvering af aktionsforsknings perspektiver, hvor særligt udvikling og støtte til alternative måder at udforme deltagelsesmuligheder og resultater af et aktiveringsprojekt er i fokus. Aktionsforsknings teori, metoder og orientering behøver imidlertid en kort introduktion, som peger hen på den forskerrolle som vi har forsøgt at udfylde i dette projekt.

Aktionsforskning er en forskningspraksis der er knyttet til forandringer og dermed også til udformningen af potentielt nye fremtider. Aktionsforskningen er således en forskningstradition som har udviklet sig i kølvandet af blandt andre Kurt Lewins og Hans Skjervheims kritik af de samfundsmæssige videnskabers fixering af det værende (Lewin:1946, Skjervheim: 1957).

I stedet for at fokusere på fortolkninger og iagttagelser af sociale *tilstande* sætter aktionsforskning fokus på social *forandring* og på de bevægelser og udviklinger som altid er at spore som små forskydninger i det 'felt' som gøres til genstand for samfundsvidenskabelig forskning. Aktionsforskningen er således et praktisk modsvar til eksperternes udsnit eller prøver af 'et stykke virkelighed', hvor de frosne udsnit har en uheldig tendens til at fastholde stivnede forhold mellem aktører og sociale strukturer (Nielsen:1996).

Aktionsforskningen vedkender sig det ufærdige og inviterer aktørerne i feltet til at deltage i udformningen af den virkelighed, som bevæger sig hvad enten vi vil eller ej. Der er således også et demokratiseringsperspektiv knyttet til aktionsforskningen, hvor myndighed og produktivitet trænes og udvikles i demokratiske deltagelsesprocesser. Det er basis demokratiske idealer om, at mennesker har en ret og en evne til at have noget at sige i beslutninger der vedrøre dem, som finder et praktisk udtryk i aktionsforskningens afvejning af forholdet mellem forsker og lægmand (Reason & Bradbury:2001).

Demokratiseringsperspektivet har stor betydning for den måde hvorpå aktionsforskningen forstår produktion af ny viden. Produktion af viden knytter sig således til forandringsprojekter, hvor forskere og lægmænd indgår i en *fælles* erkendelsesproces i en udviklende eller eksperimenterende forandring (Svensson et al.: 2002).

2.2 Aktionsforskning og projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter'

Projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' er ikke lagt an som et egentligt aktionsforsknings*projekt*. Aktionsforskningen fungerer mere som en form for inspiration til projektets pædagogiske metode, hvor der særligt er interesse for aktionsforskningsmetodernes evne til, at stimulerer deltagerinddragelse og demokratisering. Aktionsforskningen i projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' har et praktisk ansigt i form af de metoder til deltagerinddragelse vi tilbyder og de temaer som vi drøfter med projektledelsen.

Projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' er født med en skævhed, eller ulighed, som har betydning for hvordan deltagerne kan forventes at tage imod og udforske de participationsmuligheder som projekt idéen indeholder; Deltagerne er kontanthjælpsmodtagere og projektet er i bund og grund projektledelsens opfindelse. Både deltagere og projektledelse i projektet er bundet op på lov om aktiv beskæftigelsespolitik. Det betyder blandt andet, at deltagerne kan miste deres forsørgelsesgrundlag hvis de ikke møder op på projektet og at det er projektledelsens ansvar at give socialkontoret besked, hvis der er deltagere som ikke møder op. Projektets deltagelsesprocesser er således indrammet af en specifik magtfordeling.

Det er ikke ualmindeligt at aktionsforskningsprojekter - eller metoder sættes i gang i sociale sammenhænge som er præget af tilsvarende skævheder med et indbygget afhængighedsforhold. For eksempel tager en stor del af de skandinaviske aktionsforskningsprojekter og -programmer afsæt i forandringsprocesser på virksomheder, hvor magtforholdet mellem medarbejdere og ledelse ligeledes er skævt (Nielsen and Svensson: 2006, Toulmin and Gustavsen: 1996). Her er opgaven for aktionsforskningen, at skabe rum og muligheder for, at 'stemmer' som normalt har vanskeligt ved at komme til orde, får nye muligheder for at bidrage til, eller måske endda ændre, den sociale organisering som de er bundet op i.

Det er i tråd med denne opfattelse, at vi fortolker aktionsforskningens opgave i projektet. Vi har gennem samtaler med projektledelsen, afholdelse og opfølgning af fremtidsværksted og interviews med deltagere forsøgt at skabe rum og muligheder for at deltagernes 'stemmer', kritik og forhåbninger kan bidrage til, og måske skabe større ændringer i, projektets dagligdag og udvikling.

Projekt idéen udgør en ramme, som kan udfyldes på forskellige måder. Det er disse forskellige måder, at udfylde, udvikle og forme projektet på, som det er aktionsforskernes rolle at sætte fokus på og henlede deltagernes opmærksomhed på undervejs i projektets forløb. Vores opgave er, at holde formen så åben som muligt og samtidig stille metoder til rådighed som tillader deltagerne at undersøge hvad de egentlig kan og vil bruge projektet til. I vores metodiske vægtning af deltagernes egen viden og ønsker er det samtidig nødvendigt at reflektere, at deltagerne i vid udstrækning er underlagt en bestemt ramme i kraft af at være kontanthjælpsmodtagere.

3. Fremtidsværkstedet

Aktionsforskningstilgangen er først og fremmest betydelig for projektet i det fremtidsværksted, som vi sætter i scene i februar 2006 for deltagerne i projektet.

I det følgende afsnit vil vi gennemgå fremtidsværkstedets forløb og resultater. Afsnittet vil berøre;

- 1. Metode**
- 2. Den første dag – kritikken**
- 3. Den anden dag – idéer**
- 4. Den tredje dag – handleplaner**
- 5. Opfølgning**

3.1 Metode

Værkstedet, som oprindeligt var planlagt som et fremtidsværksted, er en aktionsforskningsmetode, som vi ofte anvender. Fremtidsværkstedet er en demokratisk metode til at skabe sociale forandring gennem deltagernes fælles formulering af kritik og utopier, som udmønter sig i handleplaner. I fremtidsværkstedet er en metode, der giver vi ordet til deltagerne. Fremtidsværkstedet blev foranlediget med det formål at samle, formulere og styrke deltagernes kritik og ønsker til egen deltagelse i projektet. Værkstedet blev afholdt over 3 dage i Februar 2006 – altså 10 måneder inde i projektforløbet.

Det var oprindeligt tanken at afholde værkstedet tidligt i forløbet således at deltagernes ønsker og idéer så vidt muligt kunne forme forløbet. Værkstedet blev imidlertid holdt hen idet projektledelsen skønnede at timingen i forhold til projektfremdriften var forkert og at værkstedet skulle afvente at der kom flere deltagere i projektet. Der kommer imidlertid ikke flere deltagere. Da fremtidsværkstedet afholdes er der ca. 18 - 20 deltagere knyttet til projektet. Heraf er et par stykker i arbejdsprøvning, et par stykker er langtidssygemeldte og enkelte har særlige aftaler med projektledelsen, som gør at de af forskellige årsager ikke vil kunne deltage. Projektledelsen vurderer, at der vil kunne samles ca. 10 – 12 deltagere til et fremtidsværksted. Fremtidsværkstedet bør ideelt set have mellem 15 og 25 deltagere hvis metoden skal have mulighed for at arbejde optimalt. Projektets intentioner om deltagerinddragelse halter imidlertid alvorligt og vi skønner i samarbejde med projektledelsen, at værkstedet bør afholdes nu på de vilkår som projektet nu engang har.

Der afholdes et formøde med projektledelsen en uge forinden, med henblik på at skræddersy og kvalificere fremtidsværkstedets overskrift og forløb for netop denne gruppe af deltagere. Vi drøfter projektets hidtidige forløb og status i forhold til projekt idéen, fordeler roller og opgaver og afslutter dagen med at præsentere os og metoden i fremtidsværkstedet for den samlede deltagergruppe. Her præsenterer vi også, i fællesskab med projektkoordinatoren, den oprindelige projekt-idé.

I projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' var det nødvendigt at udvikle et 'tilskåret' værksted. Det vil sige en værkstedsform som tager højde for, at en række af de forhold som normalt kan befordre et vellykket fremtidsværkstedet, ikke er til stede. I dette værksted skulle der tages højde for, at en del af deltagerne ikke taler og forstår særlig meget dansk,

at en del deltagere ikke kan arbejde i 8 – 10 timer i træk og at der ikke kunne forventes at komme mere end højst 10 – 12 deltagere.

Vi vælger at give fremtidsværkstedet overskriften 'Liv og arbejde i fremtiden – aktiviteter og jobs i drivhuset, kommunen og det lokale miljø'. Overskriften efterspørger deltagernes kritik og drømme inden for en temmelig bred ramme af 'liv og arbejde'. Det er således ikke deltagernes situation i relation til det konkrete aktiveringsprojekt, som er værkstedets tema. Temaet er langt bredere, med det formål at undersøge hvorvidt deltagerne kan bruge det konkrete aktiveringsprojekt som løftestang for egne ønsker og drømme. Det er altså deltagernes livssammenhæng, eller kritik og ønsker til samme, som danner udgangspunkt for valget af fremtidsværkstedet som deltagerorienteret metode.

Forløbet i et fremtidsværksted går gennem tre faser: **Kritikfasen**, her med overskriften 'kritik og utilfredshed med mit liv og arbejde i drivhuset, kommunen og det lokale miljø'. I kritikfasen er deltagerne konsekvent kritiske. Denne fase afløses af **utopifasen**, i dette tilfælde med overskriften 'Vores liv og arbejde i drivhuset, kommunen og det lokale miljø – hvis vi helt selv kunne bestemme'. I utopifasen giver vi plads til ønsker og drømme. I **Realiseringsfasen** sluttet værkstedet af med at finde realistiske begyndelser for deltagernes ønsker. Der udarbejdes handleplaner og der dannes grupper og projekter.

Da værkstedet løber af staben var det udmålt til 6 timer pr. dag og der var hyret en tolk. Der dukker 6 deltagere op den første dag, 4 deltagere den anden dag og 7 deltagere møder op på tredjedagen. Der er ikke overlap mellem alle deltagere og der er således hver dag nye deltagere der er stødt til.

Det lave deltagerantal og manglen på kontinuitet i gruppen stiller krav til fremdriften i værkstedet, hvor hver dag må understøttes af fortællinger om gårdagens arbejde, ligesom hver dag må have sit eget procesforløb, som dog griber ind i den næste dag.

3.2 Den første dag – kritikken

Den første dag blev brugt på kritik og utilfredshed med liv og arbejde i drivhuset, kommunen og det lokale miljø. Dagen mandede ud i en række kritiktemaer, som så således ud;

1) Manglende information fra kontoret omkring fremtid

Det er ligegyldigt hvad vi laver her – vi vil have et job.

Vi vil have et rigtigt job.

Mangel på redskaber.

Der gives løfter om rigtigt job uden at det har noget på sig (projektet her).

2) Dårligt at vinteren ikke bruges til at få mere viden om planter

Mangel på folk der kan køre traktor og rendegraver.

3) Vi vil have papir (diplom) på gartnerfærdigheder (Mi zelimo da dobijemo papir (diplomu) da smo stekli osnovno znanje o vrtlarstvu)

Det er ligegyldigt hvad vi laver her – vi vil have et rigtigt job.

Vi mangler redskaber.

4) For mange timers praktik uden resultat (bliver hele tiden forlænget)

Vi vil have et rigtigt job.

Der gives løfter om et rigtigt job uden at det har noget på sig (projektet her).

Brugt for lidt energi på at gøre gruppen til en enhed – gruppen føler sig ikke ansvarlig overfor hinanden.

5) Vi mangler optimisme

Manglende økonomisk støtte til aktiviteter (aktiveringsydelse).

Gruppen føler sig ikke ansvarlig overfor det vi laver – ligegyldighed.

Vi mangler noget stabilitet her (f.eks. møde op og udskiftning).

Vi mangler motivation.

Der gives løfter om et rigtigt job uden at det har noget på sig (projektet her).

Brugt for lidt tid på at gøre gruppen til en enhed – gruppen føler sig ikke ansvarlig overfor hinanden

6) Manglende økonomisk støtte til aktiviteter (aktiveringsydelse)

Vi mangler motivation

I Kritikken er projektets manglende evne til at skaffe rigtige jobs, fremherskende. Der er også en vis portion selv-kritik af deltagergruppens mangel på optimisme, motivation og ansvar. Endelig er der en del kritik af de betingelser som gruppen arbejder under; der mangler redskaber, der mangler stabilitet – og så føler gruppen, at det er ligegyldigt hvad de laver i projektet.

3.3 Den anden dag - idéerne

Den anden dag måtte vi starte fra en anden ende. Med kun to gengangere fra den forudgående dag og to nye deltagere, måtte vi ændre utopifasen til en idé-fase. Vi tog afsæt i den kommende sæson og mindede om den oprindelige projekt-idé, og bad deltagerne overveje om der var noget i projekt-idéen de kunne bruge. Nedenstående er deltagerne idéer til hvad der kan gøre sommerens/efterårets sæson til en god sæson.

Hvad skal der ske i drivhuset og på markederne?

- Dyrke urter og lave urteshampoo til dyr (tjene penge på det)
- Bosniske spidskål og peberkorn (paprika) – kan sælges på torvet (kan skaffes privat har dem derhjemme) /sommer og efterår) kan også skaffes gennem planteforretninger i Bosnien – kontakt.
- Bajram vil gerne lære at køre traktor.
- Dyrke grønne og gule bønner (et efterårsprodukt – har selv frø).
- De bosniske tomater og agurker skal fortsætte (sommer og efterår).

Hvad skal der ske med rammerne for projektet ?

Information (Informacije):

Faste informations møder med Michael;

- Dyrkningsplaner + hvordan går det med afgrøderne.
- Nye redskaber og maskiner – hvem skal bruge dem og hvordan?
- Formen på møderne – plads til drøftelser?
- Holder vi produktionsplanen ? (plan proizvodnje)

- Og hvordan ser produktionsplanen ud lige nu?
- Hvilke kunder har vi nu og hvad er aftalen med kunderne?
- Fælles informationsmøder.

Starte med at snakke med Michael om hvordan han forholder sig til idéen om faste informationsmøder.

Hvem er hvem i projektet og hvem har ansvaret for hvad?

Økonomi (ekonomija):

- Skal drøftes med Anders og Michael
- Er det overhovedet sandsynlig at vi kan lave et overskud?
- Hvilke aftaler og kunder har vi – og kan vi levere det de forventer?
- Kan der laves en plan + et budget for hvordan vi kan få ordinære stillinger (pravi posao) i drivhuset? 2-3 stillinger til at starte med.

I ønskerne til den kommende sæson er der idéer til hvad der skal dyrkes, - men der er også opfordringer til at stramme op på informationer om dyrkningsplaner, redskaber, aftaler med kunder og status på hvordan det går med produktionen. Der efterlyses fælles informationsmøder, hvor ledelsen kan få mulighed for at give de relevante informationer og hvor der kan stilles spørgsmål og drøftes hvilke planer og forventninger der er til den umiddelbare fremtid. Endelig efterlyses der større viden om projektets økonomi og muligheden for at få en indtjening og oprette ordinære stillinger.

3.4 Den tredje dag – handleplanerne

Værkstedets tredje dag blev brugt til at samle op på de forudgående to dage og lave en fælles prioritering af, hvad der er mest vigtigt at arbejde videre med. Der blev også arbejdet med betingelserne for deltagelse i projektet, som affødte nedenstående udsagn om, hvordan deltagerne kunne tænke sig, at betingelserne så ud;

Hvordan vil vi gerne deltage i projektet?

- Vil gerne være her et fuldt år – få erfaringer og viden som kan give job.
- Skal starte med 3 mdr. prøvetid – så man ved om man passer ind.
- Meget vigtigt at sagsbehandlerne kender projektet – ellers starter folk med forkerte forventninger.
- Efter 3- 6 mdr. i praktik her vil det være rimeligt at få et rigtigt arbejde.
- Hvordan jeg gerne vil deltage afhænger af hvordan projektet udvikler sig.
- Måske skulle der gøres noget mere for, at der som ikke gider, at være her kan slippe væk – godt for både projektet og os der er motiveret for at være her.

Efter frokost var projektledelsen indbudt til at høre om resultaterne fra værkstedet. Foruden projektkoordinator og de to projektledere deltog der en pædagogisk konsulent, som havde til opgave at støtte projektledelsen. Vi laver en præsentation af værkstedets arbejde ud fra de synlige plancher som hænger overalt i rummet. Herefter fremlægger to af projektets deltagere de fire nedenstående punkter, som er dem deltagerne har valgt ud som de mest vigtige at arbejde videre med;

1. At få lavet planer for virksomheden, arbejdet og produktionen – at komme i gang med arbejdet.
2. At lave en fremtidsplan ud fra resultaterne af sommerens høst.
3. At de fælles informationsmøder føres ud i livet.
4. Muligheden for ordinære stillinger (pravi posao) betyder alt. Projektledelsen skal løbende drøfte mulighederne for ordinære stillinger (pravi posao) med os – nogle vil gerne være med til at undersøge mulighederne.

De fire ovenstående punkter bliver retningsgivende for vores interaktion med projektets deltagere og ledelse i tiden efter værkstedet og indtil projektets ophør. Det er de fire punkter som vi betragter som værkstedets handlingsorienterede resultater, hvilket betyder at vi ved alle efterfølgende kontakter med projektet spørger til, om de er sket nogen bevægelser i forhold til disse fire punkter siden sidst.

Projektledelsen bidrager med spontane kommentarer og spørgsmål: Vi medierer mellem projektledelsens, overvejende positive, spørgsmål og kommentarer og deltagergruppens svar og spørgsmål. Der er en generel opbakning til værkstedets resultater, men nogen uenighed om, hvad der er årsag til gruppens mangel på motivation og fællesskab. Deltagergruppen anfører, at de ikke får del i et egentligt ansvar og at der er for meget snak og for lidt fokus på at få lavet noget arbejde og få de rigtige arbejdsredskaber. Projektledelsen anfører, at deltagergruppen må bevise, at de kan håndtere et ansvar og en produktion ved at fremstå mere motiverede og engagerede. Der er generel opbakning til at forsøge at drive projektet mere som en virksomhed, hvor deltagerne i højere grad vil påtage sig rollen som 'medarbejdere' og projektledelsen vil påtage sig rollen som 'ledelse'. Det aftales, at der skal afholdes et første fællesmøde i den kommende uge, hvor idéer og forslag fra værkstedet kan diskuteres.

3.5 Opfølgning

Der afholdes et opfølgningsmøde ca. 3 uger efter værkstedet. Opfølgningsmødet foregik sådan, at projektledelsen og deltagergruppen først evaluerede de fire og derefter mødtes i plenum til en fælles drøftelse.

Hverken deltagergruppen eller projektledelsen er imponerede over udviklingen i projektet de sidste 3 uger. I forhold til de fire punkter ser udviklingen således ud;

- 1) Michael laver arbejdsplaner på en tavle for ugen. Engagementet i arbejdet er blevet lidt bedre, men der er stadig for få folk, vandingsanlægget fungerer ikke og der savnes stabilitet. Der er taget hul på arbejdsfunktionsbeskrivelser
- 2) Der er lavet en markplan som første skridt til planlægning af næste års høst.
- 3) Der afholdes Mandagsmøder – men ofte er Michael den eneste der siger noget.
- 4) Der er holdt et møde om budgettet. Der skal indtjenes 200.000 -300.000 hvis der skal oprettes én ordinær stilling. Der er overført en del deltagere til 'jobvækst' fordi der er bedre chancer for at få rigtigt arbejde.

Der er således sat skub i en udvikling, men den dominerende oplevelse er, at der ikke sker nok og at det går for trægt. Det aftales, at der fortsat skal holdes Mandagsmøder i projektet og at projektet skal forsøge løbende at justere egen praksis i forhold til de fire punkter.

Der går der ca. **3 måneder** inden vi igen er på besøg. Denne gang interviewer vi to grupper af deltagere, - en gruppe af 'nye' som er kommet til siden værkstedet og en gruppe af de 'gamle'. Vi interviewer også projektledelsen.

Vi er nu i slutningen af Maj måned og der er travlt i projektet. Der skal sættes 70.000 forspirede planter i marken og de små stiklinger skal ompottes i drivhuset, så de kan sættes ud i løbet af de næste 3 – 4 uger. De første planter der blev sat ud blev ædt af hare og dem der nu står på markerne er ved at drukne i regn. Centralkøkkenet er begyndt at henvende sig, for at høre til den kommende høst. Der er kommet flere nye deltagere til projektet, en del af de 'gamle' er blevet flyttet rundt til andre aktiveringssteder eller er kommet ud til praktik. En enkelt har fået ordinært arbejde.

Generelt er der ifølge statusnotaterne et pænt fremmøde i denne periode. Det nævnes at *Ingen af deltagerne har en fraværspcent på over 50 % hvilket er et mærkbart fremskridt.*

I den følgende vil vi opholde os ved, hvad der sker med udviklingen i projektet i forhold til de fire punkter. Det bør nævnes, at de 4 'nye' som var kommet til siden værkstedet, ikke tidligere var blevet præsenteret for arbejdet i værkstedet eller den oprindelige projekt-idé.

1) At få lavet planer for virksomheden, arbejdet og produktionen – at komme i gang med arbejdet.

Der er udarbejdet en produktionsplan for hvad der skal sås, hvor, hvordan og hvornår. Michael har lavet planen i samarbejde med deltagerne. En deltagernes forslag til afgrøder er medtaget.

Der er ikke sket mere med kortlægningen af arbejdsopgaver og udarbejdning af arbejdsprofiler. Michael arbejder ud fra en arbejdsplan som han hver uge forsøger at få deltagerne til at melde sig ind på. Der er bred enighed om, at der er kommet fint styr på planerne. Til gengæld kan der komme problemer med at overholde dem på grund af vejret og fordi at der mangler folk.

Deltagerantallet er et permanent problem for projektet. Der er ikke på noget tidspunkt tilstrækkeligt mange deltagere til at bemande gartneriet og markerne tilfredsstillende. Samtidig er deltagergruppen omskiftelig og ustabil, hvilket gør det særlig vanskeligt for projektet at udarbejde og fastholde realistiske arbejdsplaner. I afsnittet om visitation og deltagelse kommer vi tilbage til dette forhold.

2) At lave en fremtidsplan ud fra resultaterne af sommerens høst.

Det er nogle deltageres indtryk, at der arbejdes ud fra en plan om, at projektet skal fortsætte til næste år og at næste sæson er ved at blive planlagt. Der samles allerede nu frø og kerner fra til næste års sæson.

Andre deltagere har ikke hørt noget, men tror at endnu en sæson afhænger af hvordan resultatet af denne sæson bliver.

En deltager argumenterer for at projektet nok fortsætter fordi, at en del af de planter, som er blevet fremavlet i projektet vil blive bedre og mere modstandsdygtige, hvis sorten får lov

at vokse sig stærke over flere år på samme så sted. En har hørt, at fremtidsplanen er, at Michael skal have en 'højre hånd'.

Samlet set udtrykker deltagerne forvirring og uafklarede forventninger til hvorvidt, og på hvilke betingelser, der bliver en kommende sæson.

Fra det afsluttende møde med projektets ansvarlige parter ved vi, at projektledelsen dagligt rykkede kommunen for en afklaring, idet projektet havde bedt kommunen om at forlængelse. Helt frem til juleferien 2006 var der således usikkerhed om, hvorvidt deltagerne skulle fortsætte i projektet eller ej. Projektet lukkede på den officielle skæringsdato d. 31. December 2006.

Projektledelsen har haft vanskelige betingelser for at arbejde med fremtidsplaner for næste års sæson. Der har således ikke kunne opstilles længer varende horisonter for deltagergruppens engagement i projektet.

3) At de fælles informationsmøder føres ud i livet.

I tiden umiddelbart efter værkstedet lykkedes det at holde informationsmøder en gang om ugen. Da foråret står for døren og planterne skal i marken suspenderes møderne og genoptages først ugen inde de opfølgende interviews.

Der er blevet travlt i projektet, hvilket deltagerne synes er positivt. Der er noget at rive i. Samarbejdet og fællesskabet mellem deltagerne er blevet bedre og arbejdsfordelingen mellem grupperne er blevet mere klar. De manglende informationsmøder betyder imidlertid, at kommunikationen mellem projektledelsen og deltagerne opleves tilfældig og ujævn.

Deltagerne ser helst, at informationsmøderne prioriteres – også af hensyn til alle de nye der løbende kommer til projektet, således at information er tilgængelig og meldes ensartet ud. Projektledelsen har ikke den samme oplevelse af, at informationsmøderne er vigtige. Hos ledelsen opleves det, at møderne forløber som ensidige udmeldinger fra ledelsen og at det er vanskeligt at spore et engagement hos deltagerne.

Der er således forskellige forventninger til informationsmødernes formål og forløb, som ikke bliver afstemt. For deltagerne er det vigtigt, at nye *informationer* om projektet gives videre til deltagerne og at der meldes ens ud til alle. Projektledelsen efterspørger imidlertid *dialoger* og *drøftelser* med deltagerne om projektets udvikling og fremdrift.

Da informationsmøderne genoptages, er både deltager og projektledelse imidlertid positive og synes, at møderne fungerer bedre end tidligere. Informationsmøderne fortsætter det sidste halve år af projektets levetid. I denne periode er deltagerne desuden organiseret i projektgrupper, hvor arbejdet i projektgruppen drøftes på møderne.

4) Muligheden for ordinære stillinger (pravi posao) betyder alt. Projektledelsen skal løbende drøfte mulighederne for ordinære stillinger (pravi posao) med os – nogle vil gerne være med til at undersøge mulighederne.

Der er ikke blevet talt om ordinære stillinger i projektet siden vi sidst var på besøg. Det er stadig ikke klart, hvorvidt og hvordan projektet kan etablere ordinære stillinger eller hvilke kriterier der skal være for at få adgang til dem.

Det er ligeledes stadig uafklaret hvorvidt projektet kan og bør kræve en indtægt for de vare som leveres til primært centralkøkkenet. Herunder er det fortsat uafklaret, hvordan projektets vare kan prisfastsættes uden at projektet optræder konkurrence forvridende.

Der udarbejdes således ingen konkrete planer for, hvordan projektet kan drive en forretning som med tiden kan lønne deltagere. Der opstilles ingen produktions mål og os bekendt eksisterer der ingen optegnelser over, hvilke kvantum grøntsager der er blevet fremavlet i projektet og hvor meget grønt der er leveret til centralkøkkenet.

Projektets forretningsmæssige potentiale får ikke den bevågenhed som projektansøgningen og deltagerne beder om og bliver ikke tilfredsstillende udviklet.

Projektledelsen udtrykker fortsat interesse for, at binde projektet op på en måde så det både kan rumme et kooperativ med en indtjening og et aktiveringssted. I realiteten rummer projektet alene et aktiveringssted. Projektet formår ikke at undersøge og understøtte muligheden for et kooperativ.

4. Observationer om visitation og deltagelse

I denne del af rapporten fremfører vi en række observationer og drøftelser af hvordan visitationen til projektet får betydning for de vilkår som både projektledelse og deltagere tilbydes i forløbet.

I denne del af rapporten vil vi således berøre;

5) Vanskeligheder i visitationsprocessen

6) Forholdet mellem visitation og deltagelse

7) Deltagersammensætning og projekt-idé

4.1 Vanskeligheder i visitationsprocessen

Projektets gennemførelse er afhængig af, hvorvidt der kan rekrutteres og visiteres ledige til projektet, som lever op til de vilkår som projektansøgningen forudsætter. Herunder blandt andet;

At der visiteres ægtepar/familier for at styrke projektets forankring i Romaernes egen familiestruktur.

At der i visitationsprocessen indgår vurderinger af den enkeltes erfaringer og faglige og sociale motivation for at deltage i projektet.

Allerede kort tid efter projektopstart udtrykker projektledelsen frustrationer over, at visiteringen ikke fungerer efter hensigten. I den første måned af projektets levetid visiteres der kun én ledig til projektet. Herefter kommer der gradvist flere deltagere, men aldrig rigtig nok til at der er tilstrækkeligt arbejdskraft til at varetage driften af planteavl i drivhuset og på marken. Der er gennem hele projektforsløbet større eller mindre vanskeligheder med at rekruttere tilstrækkeligt mange ledige til, at projektet kan realiseres tilfredsstillende. Der er tidspunkter hvor det lave deltagerantal er særligt kritisk i forhold til udplantning og høst.

Det lykkedes ikke at visitere ægtepar til projektet. I meget lille grad lykkedes det at tilknytte enkelte medlemmer af samme familie til projektet.

Det er ikke projektledelsens oplevelse, at de lediges erfaringer, faglige eller sociale motivation spiller nogen væsentlig rolle i visiteringen af ledige til projektet. Derimod oplever projektledelsen, at projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' er i en form for 'konkurrence' med kommunens øvrige aktiveringsprojekter og at der rykkes rundt med de ledige mellem disse projekter efter kriterier som projektledelsen finder svært gennemskuelige og ikke har adgang til. Ved det afsluttende evalueringsmøde med projektets ansvarlige parter, fremføres det, at der foregår en form for 'hvid slavehandel' hvor kontanthjælpsmodtagere rykkes rundt mellem de af kommunens aktiveringsprojekter, som varetager vedligeholdelse og forskønnelse af kommunens offentlige arealer.

Når visiteringen af ledige til projektet i meget ringe grad har levet op til intentionerne, skyldes det ifølge projektets daglige ledelse, at socialkontorets sagsbehandlere ikke har taget projektet til sig.

I statusrapporterne fra 2005 begrundes visitationsvanskelighederne imidlertid med langtidssygemeldinger blandt sagsbehandlere og skepsis overfor projektet hos målgruppen.

I statusrapporterne fra 2006 begrundes vanskelighederne med at Nakskov kommunes beskæftigelsesindsat bliver omstruktureret og at der pågår administrative ændringer i kommunens visitationssystem. Desuden begrundes vanskelighederne i kommunesammenlægningen, som har gjort, at der ikke har været tilstrækkelige ressourcer til opgaven.

Statusrapporterne indikerer således, at socialkontoret er præget af administrative og bemandingsmæssige problemer. Af interviews og samtaler med projektledelsen fremgår det desuden, at socialkontoret ikke prioriterer projektet.

Her er det nødvendigt kort at opholde os ved projektets organisering. Projektansøgningen er i store træk formuleret hos Baltic Sea Solutions. Baltic Sea Solutions er et konsulentfirma, som har specialiseret sig i at etablere projekter til fremme af bæredygtig regional udvikling på tværs af private og offentlige institutioner. Baltic Sea Solutions varetager rollen som projekt-koordinator gennem hele forløbet og varetager således også den overordnede koordination af den praktiske drift og ledelse i projektet.

Projektet er imidlertid ansøgt som et kommunalt tiltag under Nakskov Kommune og placeres institutionelt i Nakskov Kommunes Erhvervs- og udviklingsafdeling, idet projektet indgår i en større strategi for erhvervsudvikling i regionen.

I denne konstellation har Nakskov Kommunes social- og arbejdsmarkedsafdeling ikke repræsenteret i projektets ledelse. Social- og arbejdsmarkedsafdelingen har alene til opgave at visiterer ledige til projektet.

Projektledelsen vurderer således, at sagsbehandlernes engagement og prioritering af projekt 'Kulturhistoriske Nytteplanter' står i forhold til socialkontorets 'ejerskab' og indflydelse i forhold til projekt-idéen.

Herunder har vi opsamlende fremhævet nogle af de forhold som tegnede den deltagergruppe der udgjorde projektets deltagerkreds.

- Der bliver i meget ringe grad visiteret ægtepar/familier til projektet. Af deltagerne i projektet er ca. 40 % Romaer.
- En anseelig del af deltagerne er kun tilknyttet projektet i kort tid.
- En mindre gruppe af deltagerne visiteres til projektet med henblik på arbejdsprøvning.
- En relativ stor gruppe af deltagere er præget af fysiologiske lidelser eller udviser tegn på psykose eller sammenbrud undervejs i forløbet.

- I hovedparten af projektforsøget, er der for få aktive deltagere i projektet til at drive driften tilfredsstillende.

Afsluttende kan vi konstatere, at visitationsprocessen indtager en central plads i projektets praktiske realisering. Af samme grund ville det formentlig have optimeret den praktiske gennemførelse af projektet, hvis socialkontoret i højere grad var blevet tilbudt 'medejerskab' og inddraget i drøftelser og strategi i forhold til visitering.

4.2 Forholdet mellem visitation og deltagelse

Visitationsprocessen, og herunder de vilkår som de ledige visiteres under, kommer til at spille en betydelig rolle for projektledelsens arbejde for at realisere projekt-idéen. Hvor projekt-idéen er optaget af de muligheder for læring, dannelse og myndighed som driften af et familieorganiseret smålandbrug kunne bære med sig, bliver projektledelsens opmærksomhed drejet en anden vej. I sæsonen 2005 handler meget af projektledelsens arbejde om, hvor mange der mon kommer i dag, og om det overhovedet er realistisk at der kommer noget i jorden.

Her vil vi kort opholde os ved hvordan deltagernes deltagelse rent faktisk ser ud gennem projektforsøget;

Deltager statistik for 2005

- I hele 2005 er der i alt 27 deltagere tilknyttet projektet.
- I gennemsnit er de 27 deltagere beskæftiget i projektet i ca. 5 mdr.
- 17 ud af 27 deltagere er beskæftiget i projektet i mindre end 6 måneder med en gennemsnitlig deltagelse på ca. 2½ mdr.
- 8 ud af de 27 deltagere fortsætter med at være beskæftiget i projektet ind i 2006.

For 2006 ser statistikken over deltagernes tilknytning til projektet stort set ud som i 2005.

Deltager statistik for 2006

- I hele 2006 er der i alt 39 deltagere tilknyttet projektet. 10 deltagere var også tilknyttet projektet i en periode i 2005.
- I gennemsnit er de 39 deltagere beskæftiget i projektet i ca. 4 ½ mdr.
- 28 ud af 39 deltagere er beskæftiget i projektet i mindre end 6 måneder med en gennemsnit deltagelse på ca. 2½ mdr.

Det fremgår tydeligt, at deltagernes gennemsnitlige beskæftigelse i projektet er endog meget lav. **For hele projektperioden har 45 ud af 55 deltagere været tilknyttet i under 6 måneder med et gennemsnit på 2½ mdr.**

I den afsluttende statusrapport for 2005 begrundes deltagernes kortvarige tilknytning til projektet således;

Det har vist sig at mange af deltagerne af anden etnisk herkomst dør med fysiske og psykiske problemer, som betyder at deres stabilitet bliver påvirket. En del af deltagerne har forladt projektet eller er langtidssygemeldte på grund af disse problemer. Dette har ligeledes haft betydning for deres umiddelbare mulighed for at indgå på det ordinære arbejdsmarked.

En del af deltagerne har aldrig haft ordinært arbejde og har derfor meget lidt viden om, hvordan en ordinær arbejdsplads fungerer. Projektet har derfor prioriteret aktiviteter som er grundlæggende for en arbejdsplads såsom mødestabilitet, aktiv deltagelse og at forstå de danske arbejdsnormer.

(Statusrapport f. perioden 01.04.2005 - 31.12.2005/journal nr: 05-001022 s. 17)

Ifølge statusrapporterne ser de altså ud til, at deltagernes manglende stabilitet i projektet kan føres tilbage til deres arbejdsmarkedssparathed.

Deltagerne er således generelt dårligt rustede til at indgå på det ordinære arbejdsmarked. Her vil vi indvende, at projektets oprindelige målsætning om, at udvikle alternative arbejdsmarkedstilknytninger tager deltagernes ringe forudsætninger for at indgå på det ordinære arbejdsmarked som en *præmis* for projektet. I løbet af projektets levetid sker der imidlertid et skred i denne opfattelse, hvor deltagernes forudsætninger i stigende grad udlægges som projektets udviklings opgave.

5. Konklusion og anbefalinger

Projekt 'Kulturhistoriske nytteplanter' blev iværksat som et socialt innovativt iværksætter projekt, med det formål at styrke romaernes muligheder for selvforsørgelse gennem smålandbrug og alternative former for arbejdsmarkedstilknytning.

Der er høstet mange interessante og lærerige erfaringer i dette projekt. Projektet er lykkedes på en række områder, men ikke på andre. Vi kan imidlertid konstatere, at det overordnede formål for projektet ikke blev indfriet. I den nedenstående afgrænser vi os således til en række konklusioner og anbefalinger, som forholder sig til hvorfor det ikke lykkedes at etablere alternative former for arbejdsmarkedstilknytning i projektet og hvorfor de oprindelige intentioner om, at drive indtægtsbaseret forretning gennem projektet ikke er blevet fulgt eller understøttet;

1. Der hersker gennem hele projektforsløbet usikkerhed omkring projektets juridiske muligheder for at drive forretning med en egentlig indtjening.

Projektets forretningsmæssige potentiale er et væsentligt omdrejningspunkt og det kan undre, at spørgsmålet om indtjening og prisfastsættelse ikke afklares.

Ligeledes vækker det undring, at produktionens udgifter, forløb og afkast ikke registreres og dokumenteres med henblik på forretningsmæssig vurdering af konceptet og høsten.

Det anbefales, at juridiske tvivlsspørgsmål om betingelserne for drift og indtjening afklares inden projektets opstart ved fremtidige projekter og at der udarbejdes en egentlig virksomhedsplan.

2. Der er svingende opbakning til projektet hos centrale aktører

Projektet har ikke sikret sig legitimitet hos den lokale Roma forening og har ikke en tilstrækkelig bred opbakning blandt kommunens sagsbehandlere. Det betyder, at to af de aktører som kunne knytte projektet til målgruppen savner 'ejerskab' til projektet. Visitationen forløber således trægt og den lokale Roma forening frasiger sig aktier i projektet og aktivere ikke egne netværk.

Det anbefales at inddrage et bredere udsnit af sagsbehandlere samt repræsentanter for relevante interesseorganisationer tidligt i designet af fremtidige projekter.

3. Visiteringen matcher ikke projektbeskrivelsen

Der visiteres ikke ægtepar eller familier til projektet. Deltagerne er som hovedregel tilknyttet projektet i ca. 2½ måned og betragter ikke projektet som en platform for arbejdsmarkedstilknytning eller selvforsørgelse. Deltagerne gentager i forskellige sammenhænge at de vil ha 'et rigtigt arbejde', men det lykkedes ikke at overbevise om at etablere en tro på at projektet kan producere ordinære stillinger, hvorfor deltagerne hurtigt flyttes videre.

Det anbefales at der i fremtidige projekter sikres mere stabilitet omkring deltagergruppen. Det kan overvejes, om der kan udarbejdes 'kontrakter' eller aftaler med sagsbehandlere, som sikre deltagerne ro og tid til at engagere sig i projektet.

4. Deltagere tilbydes ikke den relevante hjælp

Der er ca. 6-8 deltagere som i løbet af projektperioden har alvorlige sammenbrud, som af projektledelsen opleves nær psykotiske eller som 'mennesker der går i stykker'. Projektledelsen rykker gentagne gange hos sagsbehandlerne, men oplever ikke, at deltagerne får den nødvendige hjælp fra psykologer og behandlere. En del af deltagergruppen er således labil og behandlingskrævende udover hvad der forventes at projektledelsen kan afhjælpe kva projektet.

Det anbefales, at deltagere med alvorlige traumer og psykiske lidelser i fremtidige projekter tilbydes psykiatrisk og/eller psykologisk behandling sideløbende med deres tilknytning til projektet.

Der er således en række områder hvor forudsætningerne for projektet smuldrer. Der er imidlertid også områder som det lykkedes at udvikle i en positiv retning.

5. Det lykkedes, at indarbejde deltagerne konkrete idéer og ønsker.

Ideér, initiativer og ønsker som deltagerne bringer på banen bliver generelt understøtte og fulgt op. Der dyrkes planter som deltagerne har bragt ind i projektet og projektledelsen forsøger i nogen grad, at imødekomme og arbejde med de konkrete ønsker som deltagerne formulerede i værkstedet.

Det anbefales at der i fremtidige projekter gøres tilsvarende brug af deltagerorienteret metoder, og at disse eventuelt følges op med større systematik end i dette projekt.

6. Det lykkedes at producere grøntsager og nytteplanter til det lokalmiljøet.

Trods projektets mange vanskeligheder med alt for få deltagere, mangel på stabilitet, regnvejr og tørke lykkedes det at etablere en produktion, som deltagerne er engageret i og som kan afsættes i lokalmiljøet. Herunder lykkedes det også at holde åbent hus og torvedag. Da projektet ophører er produktionen ved at være kørt nogenlunde ind. Der er samlet frø og kerner til næste sæson og udarbejdet markplaner. Flertallet af deltagerne tilkendegiver, at de gerne vil fortsætte i projektet.

Det anbefales at genetablere projektet i en form, som arbejder videre med en to-delt model hvor projektet både kan rumme et aktiveringsprojekt og et indtægtsdækket kooperativ med særlige støtteforanstaltninger. Det kan overvejes om drivhuset i fremtiden bør have status af en kommunal driftsopgave, med de muligheder for indtægtsdækket virksomhed som det indebærer, eller om det fortsat bør drives som et selvstændigt projekt.

Litteratur;

Lewin, Kurt (1946): *Resolving social conflicts*. Harper & Brothers

Nielsen, Kurt Aagaard (1996): *Arbejdets sociale orientering*. Forlaget sociologi

Nielsen, Kurt Aagaard and Lennart Svensson (Eds) (2006): *Action Research and Interactive Research – Beyond practice and theory*. Shaker Publishing

Reason, Peter & Hilary Bradbury (2001): *Introduction: Inquiry and participation in search of a world worthy of human aspiration* I Reason & Bradbury (ed.) *Handbook of Action Research*. Sage

Skjervheim, Hans (2001 (1976)): *Deltakar og tilskoda og andre essays*. Ide og Tankae, Aschehoug

Svensson, Lennart, Göran Brulin, Per-Erik Ellström, Ørjan Widegren (red.)(2002): *Interaktiv forskning – för utveckling av teori og praktik*. Arbetslivsinstitutet.

Toulmin, Stephen and Björn Gustavsen (1996): *Beyond theory – changing organizations through participation*. John Benjamins Publishing Company